

Διαπραγμάτευση της αληθειαςκότητας στον προφορικό λόγο: Οι δομές ΛΕΩ + ότι

Μάνος Λαμπίδης & Διονύσης Γούτσος
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

This study investigates truth commitment in spoken Modern Greek through constructions of the type *λέω + ότι* ('say + that'). Drawing on a corpus-driven analysis of approximately 127,000 words of naturally occurring everyday conversations, the study examines the semantic and pragmatic properties of the construction and its interaction with grammatical categories such as tense, person, mood, polarity and modality. It is found that the prototypical function of *λέω + ότι* is the reporting of speech, thoughts or information from both spoken and written sources, while the construction also develops important discourse-organizing and evidential functions. Its interpretation is highly sensitive to contextual and interactional factors, allowing speakers to negotiate the truth value and factual status of the embedded proposition in real-time communication. Negative, interrogative and modal environments, as well as person and tense distinctions, systematically influence speakers' epistemic commitment and the interpretation of the complement clause. The analysis suggests that truth commitment in spontaneous conversation is not a fixed semantic property, but a dynamic phenomenon shaped by discourse context and speaker interaction. More broadly, the study highlights the contribution of spoken corpora to semantic and pragmatic research and argues for the importance of authentic conversational data in theories of meaning and truth conditions.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: αληθειαςκότητα, λεκτικό ρήμα, προφορικός λόγος, σώματα κειμένων, τεκμηριωτικότητα

1. Εισαγωγή

Η φιλοσοφία της γλώσσας, το πεδίο που στα ελληνικά είναι συνώνυμο με τον Σάββα Τσοχατζίδη, αλλά και τα γλωσσολογικά πεδία της σημασιολογίας και της πραγματολογίας, που σχετίζονται αμεσότερα με τη φιλοσοφία της γλώσσας, την τροφοδοτούν και τροφοδοτούνται από αυτή, έχουν αναπτύξει θεωρίες για το νόημα στη γλώσσα στη βάση κυρίως δεδομένων που προέρχονται από τη διαίσθηση του ερευνητή/της ερευνήτριας. Με αυτή την έννοια, το εκκρεμές της έρευνας στα πεδία αυτά, όπως και γενικότερα στην ανάλυση του γλωσσικού συστήματος, βρισκόταν σταθερά στην πάνω δεξιά γωνία του Πίνακα 1, που ταξινομεί σχηματικά τα διάφορα είδη δεδομένων σύμφωνα με τη διάκριση του Chafe (στο House 2018: 8):

Πίνακας 1. Είδη δεδομένων

	Δημόσια	Προσωπικά
Επεξεργασμένα	Πειραματικά Με εκμαίευση	Κρίσεις Αξιολογήσεις
Φυσικά	Εθνογραφικά Σώματα κειμένων	Φαντασία Μυθοπλασία

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια με τη διάδοση των σωμάτων κειμένων υφίσταται ισχυρή έλξη στο εκκρεμές της ανάλυσης της σημασίας από την αντιδιαμετρικά αντίθετη περιοχή των δεδομένων. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η μετατόπιση στην έμφαση έχει διαπιστωθεί στη σημασιολογία, για την οποία ο Katz (2012: 2860) διαπιστώνει ότι «η διαθεσιμότητα δεδομένων από σώματα κειμένων έχει πυροδοτήσει μια ανανεωμένη έμφαση από θεωρητικούς για ζητήματα λεξικής σημασιολογίας και για το εύρος των εμπειρικών προβλέψεων που προκύπτουν από την ανάλυση», ενώ για την πραγματολογία οι Culpeper & Gillings (2019) πιστοποιούν με εμπειρικά στοιχεία μια αύξηση στη χρήση σωμάτων κειμένων, αλλά και διαλογικών δεδομένων, όπως και δεδομένων σε άλλες γλώσσες εκτός της αγγλικής.

Στο παρόν άρθρο επιχειρούμε να αξιολογήσουμε τη συμβολή τόσο των σωμάτων κειμένων όσο και των διαλογικών δεδομένων στη συζήτηση σημασιολογικών ζητημάτων στα ελληνικά εξετάζοντας όψεις της αληθαικότητας σε αυθεντικά προφορικά δεδομένα, που προέρχονται από ένα σώμα κειμένων αυθόρμητων καθημερινών συνομιλιών μεταξύ οικείων περίπου 127.000 λέξεων. Η βασική έρευνα προέρχεται από την πρώτη εκτεταμένη διερεύνηση γραμματικών φαινομένων σε ένα σώμα κειμένων ελληνικού προφορικού λόγου (Λαμπίδης 2023). Θα επικεντρωθούμε στις δομές της ελληνικής με *ότι*, και ειδικότερα στις δομές με το λήμμα *λέω*, που αποτελεί το συχνότερο ρήμα εξάρτησης του *ότι* στα δεδομένα, με στόχο να εντοπίσουμε τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά τους και την αλληλεπίδραση της σημασίας με παραμέτρους όπως ο χρόνος, το πρόσωπο και ο αριθμός του ρήματος, οι προτασιακοί τύποι και η τροπικότητα. Ωστόσο, κύριος στόχος μας είναι να εξαγάγουμε συμπεράσματα από τη συγκεκριμένη ανάλυση για τη χρησιμότητα των σωμάτων κειμένων προφορικού λόγου στην ανάλυση του νοήματος από τη σκοπιά της σημασιολογίας, της πραγματολογίας και κατ' επέκταση της φιλοσοφίας της γλώσσας.

2. Δεδομένα και μεθοδολογία

Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας αποτελούνται από προφορικές αυθόρμητες καθημερινές συνομιλίες. Ειδικότερα, για τους σκοπούς της έρευνας δημιουργήθηκε ένα σώμα προφορικών κειμένων περίπου 127.000 λέξεων (συγκεκριμένα 126.812), που προέρχονται από 45 ηχογραφημένες συνομιλίες σε οικείες επικοινωνιακές περιστάσεις. Η ηχογράφηση των συνομιλιών πραγματοποιήθηκε από φοιτήτριες και φοιτητές του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και όλες οι συμμετέχουσες/όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν εκ των προτέρων για την ηχογράφηση της συνομιλίας τους, ενώ επιπλέον παραχώρησαν έγγραφη συναίνεση αξιοποίησης των δεδομένων τους για επιστημονικούς σκοπούς. Στις συνομιλίες συμμετέχουν συγγενικά, φιλικά ή οικεία πρόσωπα των φοιτητριών και φοιτητών, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις παρεμβάλλονται και τυχαία πρόσωπα όπως σερβιτόροι, περαστικοί, περιπτεράδες κ.ά. εάν οι συνομιλίες έχουν ηχογραφηθεί σε καφετέριες ή εξωτερικούς χώρους. Συνηθέστερα, όμως, οι τοποθεσίες ηχογράφησης είναι εσωτερικοί χώροι κατοικιών.

Η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων βασίστηκε στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων (βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015 για μια εισαγωγή στα ελληνικά) και ακολουθήθηκε η προσέγγιση που καθοδηγείται από το σώμα κειμένων, από τα ίδια τα δεδομένα. Σύμφωνα με τη γνωστή διάκριση της Tognini-Bonelli (2001), οι μελέτες που βασίζονται σε σώματα κειμένων (corpus-based) χρησιμοποιούν τα σώματα κειμένων για να διερευνήσουν μια προϋπάρχουσα ερευνητική υπόθεση, ενώ σε εκείνες που καθοδηγούνται από σώματα κειμένων (corpus-driven), η ερευνητική υπόθεση προκύπτει από τα ίδια τα σώματα κειμένων, τα οποία τα προσεγγίζουμε κατά το δυνατόν χωρίς θεωρητικές προϋποθέσεις. Στη συγκεκριμένη έρευνα δεν ξεκινούμε από τις γνωστές αναλύσεις του *λέω* ή του *ότι* στη βιβλιογραφία για να τις επιβεβαιώσουμε ή να τις διαψεύσουμε, αλλά καθοδηγούμαστε από τη συχνότητα, την κατανομή, τις συνάψεις κ.λπ. των στοιχείων αυτών στο συγκεκριμένο σώμα κειμένων για να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα για τη χρήση τους. Θα επανέλθουμε στο σημείο αυτό στη συζήτηση του τέλους.

Για την ανάγνωση και μελέτη του σώματος κειμένων αξιοποιήθηκε το πρόγραμμα AntConc (4.2.0) και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν τα μεθοδολογικά εργαλεία της ΓΣΚ, όπως οι κατάλογοι συχνότητας (word lists) και οι συμφραστικοί πίνακες (concordances, βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 61 κ.εξ.). Ειδικότερα, οι συμφραστικοί πίνακες εμφανίζουν το σύνολο των χρήσεων κάθε τύπου στα άμεσα συμφραζόμενα

του· στη συγκεκριμένη έρευνα το εύρος του συμφραστικού πίνακα ορίστηκε στις δέκα λέξεις από κάθε πλευρά της κομβικής λέξης και η ταξινόμηση ακολούθησε την αλφαβητική σειρά των τριών πρώτων λέξεων από τα αριστερά. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι πολύ συχνά ακόμα και αυτό το εύρος των είκοσι λέξεων συνολικά αριστερά και δεξιά δεν ήταν επαρκές για την κατανόηση και ερμηνεία της κομβικής λέξης, με αποτέλεσμα την αναζήτηση σε ολόκληρο το κείμενο του συνολικού περικειμένου χρήσης. Επομένως, η αναζήτηση μιας πληρέστερης ερμηνείας καθιστά απαραίτητη την περαιτέρω ποιοτική ανάλυση που ανάγεται σταδιακά στο συνολικό επίπεδο του κειμένου λ.χ. με μεθόδους παραπλήσιες με εκείνες της ανάλυσης συνομιλίας (βλ. Λαμπίδης 2023: 35 κ.εξ., 408-409). Και σε αυτό το σημείο θα επανέλθουμε. Η απομαγνητοφώνηση ακολούθησε τις συμβάσεις αποτύπωσης του απομαγνητοφωνημένου προφορικού λόγου (βλ. Παράρτημα) με προσπάθεια να διατηρηθεί η ορθογραφική εικόνα των λέξεων.

3. Η δομή ΛΕΩ+ότι

Το λήμμα ΛΕΩ διαθέτει τους περισσότερους τύπους από όσα ρήματα συνάπτονται με το *ότι*, τα οποία είναι συνολικά 600 (βλ. Λαμπίδης 2023: 284 κ.εξ.). Στον Πίνακα 2 παρατίθεται το σύνολο των ρημάτων που συνάπτονται αριστερά με το *ότι*, ταξινομημένα σε κατηγορίες σύμφωνα με τις απόλυτες συχνότητές τους.

Πίνακας 2. Κατανομή εμφανίσεων των αριστερών συνάψεων του *ότι*

Πάνω από 100 εμφανίσεις	<i>λέω</i> (210)
50-100 εμφανίσεις	<i>είμαι</i> (57), <i>νομίζω</i> (57)
11-50 εμφανίσεις	<i>ακούω</i> (13), <i>βλέπω</i> (12), <i>εννοώ/εννοείται</i> (12), <i>θεωρώ</i> (26), <i>ξέρω</i> (32), <i>πιστεύω</i> (40), <i>σκέφτομαι</i> (28), <i>φαίνεται</i> (15)
2-10 εμφανίσεις	<i>αισθάνομαι</i> , <i>αποφασίζω</i> , <i>γνωρίζω</i> , <i>δείχνω</i> , <i>διαβάζω</i> , <i>θυμάμαι</i> , <i>καταλαβαίνω</i> , <i>μαθαίνω</i> , <i>νιώθω</i> , <i>ξεκαθαρίζω</i> , <i>ξεχνώ</i> , <i>παρατηρώ</i> , <i>προσέχω</i> , <i>σημαίνει υποθέτω</i> , <i>υποτίθεται</i> , <i>υπόσχομαι</i> , <i>φαντάζομαι</i>
Εμφανίσεις άπαξ	<i>ανακαλύπτω</i> , <i>απαντάω</i> , <i>αποκαλύπτω</i> , <i>αρχίζω</i> , <i>βάζω στοίχημα</i> , <i>δεν έχω ιδέα</i> , <i>δέχομαι</i> , <i>δηλώνω</i> , <i>δικαιολογώ</i> , <i>εγγυώμαι</i> , <i>ειδοποιώ</i> , <i>ελπίζω</i> , <i>εφιστώ την προσοχή στο</i> , <i>έχουμε το καλό</i> , <i>έχω στο μυαλό μου</i> , <i>έχω συναίσθηση</i> , <i>έχω την εντύπωση</i> , <i>θυμίζω</i> , <i>ισχύει</i> , <i>κάνει μπαμ</i> , <i>κερδίζει στο</i> , <i>κρίνω</i> , <i>μου 'χει βγει</i> , <i>ξεφουρνίζω</i> , <i>πάει το μυαλό μου</i> , <i>πανικοβάλλομαι (να πανικοβληθώ)</i> , <i>πείθω</i> , <i>περιμένω</i> , <i>προβλέπω</i> , <i>προϋποθέτει</i> , <i>συνειδητοποιώ</i> , <i>φοβάμαι</i>

Ουσιαστικά, οι τύποι του ΛΕΩ καταλαμβάνουν το 35% των ρημάτων που συνεμφανίζονται με το *ότι*. Τα ΝΟΜΙΖΩ και ΕΙΜΑΙ καταλαμβάνουν ένα 19% των συνολικών συνάψεων και αριθμούν κάτι παραπάνω από πενήντα εμφανίσεις, ενώ περίπου 30% καταλαμβάνει η επόμενη κατηγορία ρημάτων με 2 έως 10 εμφανίσεις, καλύπτοντας έτσι συνολικά το 84% των εμφανίσεων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν ρηματικές εκφράσεις όπως *έχω στο μυαλό μου*, *έχω την εντύπωση*, *κάνει μπαμ*, *πάει το μυαλό μου*, αλλά και ρήματα όπως *πανικοβάλλομαι* στον τύπο *να πανικοβληθώ*, που δεν ανήκουν στα συνηθισμένα ρήματα που συνδέονται με το *ότι* ούτε μπορούν να προβλεφθούν εύκολα από όσα γνωρίζουμε για τη χρήση του *ότι*.

Μια δεύτερη παρατήρηση που προκύπτει από τα δεδομένα είναι ότι το ΛΕΩ εμφανίζει πλήθος κλιτικών τύπων, καλύπτοντας ένα μεγάλο εύρος γραμματικών χρόνων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3:

Πίνακας 3. Συχνότητα σύναψης κλιτικών τύπων του ΛΕΩ

Πάνω από 10% των εμφανίσεων	είπε (44), λέει (24), πω (22)
4-10% των εμφανίσεων	έλεγε, είπα, λένε, λέω
1-4% των εμφανίσεων	πεις, είχε πει, λες, λέγαμε, πες, πει, έχουν πει, λέμε, είχαν(ε) πει, είπαμε, είπανε, είχα πει, έχει πει, είπες, έλεγα, έλεγες, λέτε, λέγανε
Άπαξ εμφανιζόμενα	έχουμε πει, θα πούμε

Η ομαδοποίηση των κλιτικών τύπων στα κλιτικά παραδείγματα του εκάστοτε χρόνου και της έγκλισης μας δίνει την εικόνα που φαίνεται στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Κλιτικοί τύποι του ΛΕΩ κατά χρόνο και έγκλιση

Οριστική						Υποτακτική	Προσ τακτικ ή	
Ενεστώτας	Παρατατικός	Αόριστος	Μέλλοντας Συνοπτικός	Παρακείμενος	Υπερσυντέλικος	Συνοπτική	Συνοπτική	
λέω (10) λες (6) λέει (24) λέμε (4) λέτε (2) λένε (10)	έλεγα (2) έλεγες (2) έλεγε (15) λέγαμε (5) - λέγανε (2)	είπα (14) είπες (2) είπε (44) είπαμε (3) - είπαν (3)	θα πω (3) θα πεις (4) θα πει (1) θα πούμε (1) - -	- - έχει πει (2) έχουμε πει (1) - έχουν πει (4)	είχα πει (2) - είχε πει (8) - - είχαν(ε) πει (3)	να/μην πω (19) να/μην πεις (5) να πει (4) - - -	- πες (5) - - - -	50 24 98 14 2 22
56	26	66	9	7	13	28	5	210

Πίνακας 4: Κλιτικοί τύποι του ΛΕΩ

Στον Πίνακα 4 μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι όλο το εύρος των κλιτικών τύπων του ΛΕΩ εμφανίζεται μόνο στον χρόνο του Ενεστώτα, ενώ στον Παρατατικό και στον Αόριστο απουσιάζει το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο. Το συγκεκριμένο πρόσωπο δεν εμφανίζεται ούτε στους υπόλοιπους χρόνους και τις εγκλίσεις. Στον Μέλλοντα, τον Παρακείμενο, τον Υπερσυντέλικο και τη Συνοπτική Υποτακτική εμφανίζονται κατά μέσο όρο τρεις κλιτικοί τύποι, με το τρίτο ενικό να είναι πάντοτε παρόν. Στην προστακτική, εμφανίζεται μόνο ο συνοπτικός τύπος *πες*. Είναι φανερό ότι το τρίτο πρόσωπο (ενικού και πληθυντικού) είναι το συχνότερο στη σύναψη του ΛΕΩ με το *ότι*, καθώς καλύπτει περισσότερες από τις μισές του χρήσεις, και συγκεκριμένα το 57,1% (120 από τις 210).

Η κύρια χρήση του γ' προσώπου είναι η μεταφορά στο συνομιλιακό γεγονός, σε πλάγιο λόγο συνήθως, των λόγων ή του περιεχομένου τρίτων ατόμων ή γραπτών πηγών, όπως στα παραδείγματα (1) έως (3):

- (1)
- 1 <A> η Νικόλ έλεγε μήπως πηγαίναμε Ματζέντα που βέβαια ΠΗγε αλλά
- 2 μου είπε ότι δεν είχε καλό κόσμο ενώ είχε ωραία μουσική και γενικά
- 3 τα Χριστούγεννα μου είπε ότι έχει ωραία μουσική αλλά όταν πήγε::
- 4 μου είπε ότι δεν είχε ωραίο κόσμο¹ σε φάση ποΛΥ μικρά παιδιά

¹ Σε κάθε παράδειγμα υπογραμμίζεται το κεντρικό σημείο ενδιαφέροντος.

(2)

- 1 <E> [φαντάσου να είσαι στο ασανσέρ όμως και να γίνει σει-
- 2 <M> δεν πας στο ασανσέρ
- 3 <E> ε [δεν το ξέρεις
- 4 <Γ> [δεν το ξέρεις
- 5 <M> καλά ισχύει ναι
- 6 <E> παιδιά δεν ξέρω κατά πόσο ισχύει διάβασα ένα άρθρο που λέει
- 7 ότι θα γίνει σήμερα

(3)

- 1 <ΣΤ> [εντωμεταξύ ΜΟνο ο δικαστικός αντιπρόσωπος πρε- μπορεί να::
- 2 <Ι> ό::χι νομίζω ότι [το τυπικό λέει ότι πρέπει να σ' αφήνει στο πόδι του

Ειδικότερα, στο (1) παρατηρούμε να επαναλαμβάνονται τύποι του *λέω* σε παρελθοντικό χρόνο με υποκείμενο φυσικό πρόσωπο. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα (2) και (3) το ρήμα λαμβάνει ως υποκείμενο ένα γραπτό έντυπο ή μια ευρύτερη γραπτή διαδικασία, αντίστοιχα, και βρίσκεται σε παροντικό χρόνο, αναδεικνύοντας τη μονιμότητα του περιεχομένου.

Ορισμένες φορές οι ομιλητές/τριες μετά το *είπε/είπανε* ότι παραθέτουν σε ευθύ λόγο τα λόγια που μεταφέρουν:

(4)

- 1 <ΧΑΡ> η μαμά είδε το καιρό και μου είπε ότι:: πάρε ομπρέλα για θα [βρέ-
- 2 βρέξει

Στο (4) μετά το *ότι* ακολουθεί ρήμα σε προστακτική, το οποίο αποκλίνει από την τυπική σύνταξη του *ότι* με οριστική. Η επιλογή του πλαγίου λόγου στη συγκεκριμένη περίπτωση θα ωθούσε σε χρήση μιας δομής με το *να* μετά το *είπε* (*μου είπε να πάρω ομπρέλα για θα βρέξει*). Η απόκλιση αυτή από την αναμενόμενη «ορθή» δομή μπορεί να μας οδηγήσει στην υπόθεση ότι η δομή *μου είπε ότι* στο συγκεκριμένο παράδειγμα λειτουργεί ως δείκτης εισαγωγής λόγου γενικά. Η επίσυρση του τελικού φωνήεντος στο *ότι* διευκολύνει τη συντακτική αυτονόμηση της σημασιολογικά ανεξάρτητης γλωσσικής ενότητας που έπεται. Θα μπορούσαμε επομένως να πούμε ότι η υποχρέωση του *ότι* να ακολουθείται από πλάγιο λόγο είναι αποδυναμωμένη στην προφορική συνομιλία, με αποτέλεσμα η όλη δομή (*μου*) *είπε ότι* να λειτουργεί ως απλός δείκτης μεταφοράς λόγων. Σχετικό είναι και το ακόλουθο παράδειγμα:

(5)

- 1 <M> ήταν μια χαρά η μέρα μου μέχρι το απόγευμα τώρα
- 2 νιώθω ότι βγάζω έρπη δεν είμαι καλά
- 3 <Ι> εγώ λέω να βάλεις αλοιφή
- 4 <Α> δεν πρέπει δεν βάζεις κάτι για να το προλάβεις; για πρόληψη;
- 5 <M> ΚΟΙτα ΤΟ ζοβιράξ είπανε ότι νομίζω ότι αν νιώσεις μια
- 6 μικρή ενόχληση να το βάλεις πιχί μια φορά

Στο (5) το *είπανε ότι* ακολουθεί μια σύνθετη πρόταση *αν νιώσεις...μια φορά* σε δεύτερο ενικό πρόσωπο και με το κύριο μέρος της να εντοπίζεται στη δομή με το *να*: *να το βάλεις πιχί μια φορά*. Το *ότι* και το *να* βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή και η συνύπαρξή τους δίπλα δίπλα θεωρείται αντιγραμματική (Ρούσσου 2015: 187). Ωστόσο, η πρόταξη της υποθετικής πρότασης απομακρύνει τη δομή με το *να*, η οποία βρίσκεται σε σημασιολογική ενότητα με την υπόθεση, καθώς το *να* ακολουθεί εδώ χρονικά και

λογικά το περιεχόμενο της υποθετικής πράξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η δομή με το να εκφράζει μια οδηγία ή εντολή, ενώ δεν υπάρχει καμία ένδειξη αναδιατύπωσης.

Επομένως, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στη γενίκευση ότι τουλάχιστον σε περίπτωση προσταγής ή προστακτικής επικοινωνιακής λειτουργίας (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011: 403) δομές με το ΛΕΩ + *ότι* λειτουργούν ως απλοί δείκτες μεταφοράς λόγων χωρίς τους περιορισμούς που υφίστανται στον γραπτό λόγο. Αν και οι παραπάνω περιπτώσεις είναι περιθωριακές, είναι χαρακτηριστικές για το ότι τα όρια μεταξύ δυνατού και μη δυνατού ή γραμματικότητας και αντιγραμματικότητας στη γλώσσα δεν είναι πάντοτε τόσο αυστηρά και οι ομιλητές/τριες έχουν τη δυνατότητα να ακροβατούν στο ενδιάμεσο, διαμορφώνοντας στην πορεία το μήνυμα που επιδιώκουν να μεταδώσουν. Ταυτόχρονα, με την κειμενική λειτουργία του ΛΕΩ γίνεται φανερός και ο τεκμηριωτικός του χαρακτήρας, καθώς οι ομιλητές/ομιλήτριες με τη χρήση αυτού του μεταγλωσσικού ρήματος δηλώνουν όχι μόνο την πηγή της γνώσης τους, αλλά και τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών μέσω του γλωσσικού διαύλου (λεκτικό μήνυμα).

Το δεύτερο σε συχνότητα γραμματικό πρόσωπο είναι το α', το οποίο καλύπτει το 31% των χρήσεων. Στα δεδομένα εντοπίζεται, σε εκτεταμένη χρήση, ο ρηματικός τύπος *πω* κυρίως στην ιδιωματική φράση *μπορώ να πω*. Το λεξικό αυτό σύμπλεγμα (βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 86-88) εμφανίζεται συνολικά 17 φορές στα δεδομένα, ενώ η σύνταξή του με το *ότι* καλύπτει τις 10 από τις 17 εμφανίσεις. Η σημασία του δεν είναι κυριολεκτική, οι ομιλητές/ομιλήτριες δεν δηλώνουν την αδυναμία τους να μιλήσουν, αλλά λειτουργεί ως μεταγλωσσικός ενδοφορικός κειμενικός δείκτης που μετριάξει είτε τον υψηλά θετικό ή αρνητικό βαθμό αξιολογικής κρίσης του περιεχομένου της πρότασης (όπως στα 6 και 7), είτε την απειλή ως προς το αρνητικό ή το θετικό πρόσωπο των ομιλητών/τριών (στρατηγική ευγένειας) (όπως στο 8):

- (6)
1	[...] γενικότερα τρώγαμε φάγαμε πάρα πολύ
2	<N> ναι
3	<A> <u>μπορώ να πω ότι</u> φάγαμε τον σκασμό και την τελευταία μέρα ε::
- (7)
1	ο καιρός δεν βοηθούσε τόσο η αλήθεια είναι (.) αλλά <u>μπορώ να πω ότι</u>
2	(.) κατά τ' άλλα είχε πολύ καλή αγορά (.) είχε
- (8)
1	πάνω στις μαθησιακές (.) ΔΕΝ το έχω ΟΧΙ <u>δεν μπορώ να πω ότι</u> θα
2	αναλάβω ένα παιδί με ελαφριά δυσλεξία ελαφριά

Η σημασία αυτή είναι ακόμη πιο εμφανής σε δομές με την άρνηση *δεν*, η οποία δεν τροποποιεί την ιδιωματική σημασία της φράσης *μπορώ να πω*, αλλά την πρόταση με το *ότι*. Έτσι, στο (8) η δομή *δεν μπορώ να πω ότι* δεν σημαίνει «δεν έχω τη δυνατότητα να το πω», αλλά ότι «δεν θα αναλάβω». Αντίστοιχα, το παράδειγμα (9):

- (9)
1	ωραία ήταν <u>δεν μπορώ να πω ότι</u> δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα
2	περισσότερο

θα μπορούσε να παραφραστεί ως «αν και ήταν ωραία και μου άρεσε, με φοβήθηκα περισσότερο», με σαφή υφολογική διαφοροποίηση, αλλά με όμοιο αναφορικό περιεχόμενο.

Ο τύπος *πω* στις υπόλοιπες χρήσεις του, εκτός της συγκεκριμένης ιδιωματικής φράσης, είναι εξαρτημένος από τα *να*, *θα*, *μη* και *άμα*, και στη σύνταξή του με το *ότι*

λειτουργεί μεταγλωσσικά ως ενδοφορικός κειμενικός δείκτης εισαγωγής του ευθέως λόγου του/της ομιλητή/ομιλήτριας, παρουσιάζοντας όμως διαβάθμιση ως προς τον ιδιωματικό του ή μη χαρακτήρα. Η διαβάθμιση κινείται από τη χρήση του *πω* με σημαίνουσα τη βασική σημασία του, την ομιλία και εκφορά λόγου (10, 11), στην καθαρά κειμενική λειτουργία του ως κειμενικού δείκτη (12, 13) μέχρι την παγίωση του σε ιδιωματικές εκφράσεις (14, 15).

- (10)
 1 <M> [υπάρχει και η άλλη εκδοχή ε θα του πω ότι αν θέλει να μείνουμε
 2 στο θείο το Γιώργο δηλαδή ένα βράδυ θα μείνουμε [...]
- (11)
 1 <P> εγώ νομίζω θα δεχτεί
 2 <N> θα δεχτεί λες;
 3 <E> ή να πάω πριν να του πω ότι δεν είμαστε για πολλά;
- (12)
 1 <M> φτάνει που καταπιεζόμαστε για όλα τα υπόλοιπα
 2 <Π> ναι δηλαδή να το ευχαριστιέσαι εγώ πλέον αυτά που τρώω και
 3 θεωρώ υγιεινά το φχαριστιέμαι που τα τρώω η διατροφή μου δεν
 4 είναι καθ' όλα υγιεινή κάνω και πολλές παρασπονδίες αλλά
 5 τουλάχιστον αυτό που θα πω ότι έφαγα υγιεινό δεν το καταλαβαίνω
 6 πολλές φορές γιατί γιατί μ' αρέσει πολύ
- (13)
 1 <I> [...] οι περισσότεροι ΔΙΑσημοί άνθρωποι οι οποίοι έχουν ένα
 2 μπλογκ (.) ε:: έχουν αυτή τη στιγμή έχουν φτάσει σ' ένα επίπεδο:: να
 3 πληρώνονται καθημερινά (.) [...] εγώ η αλήθεια είναι ότι:: το σάιτ
 4 αυτό το έχω ξεκινήσει μόνο δυόμισι μήνες οπότε αντικειμενικά
 5 είμαι:: είναι πάρα πολύ νωρίς (.) να έχω κάποιο τέτοιο όφελος ε:: δεν
 6 θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει κάτι τέτοιο αλλά:: δεν είναι αυτό το
 7 οποίο δεν είναι ΑΥΤΟΣ ο λόγος για τον οποίο ξεκίνησα να κάνω
 8 κάτι τέτοιο
- (14)
 1 <K> ε:: δε πρέπει θα 'ρθεις τη Πέμπτη να βγάλεις φωτοτυπίες [κι αυτά;
 2 <Π> [εννοείται (.) και μη σου πω ότι θα πάω και Τετάρτη αύριο
- (15)
 1 <Π> το καρ- (.) το καράβι μας έφευγε [πολύ πρωί έτσι ναι σε λίγη ώρα
 2 (.) περιττό να σου πω ότι αφού φάγαμε είχαμε αργήσει (.) το τρέξιμο
 3 για να φτάσουμε ((γέλια)) ήταν τόσο βασανιστικό ((γέλια))

Στα (10) και (11) το *θα/να του πω ότι* διατηρεί την κειμενική του λειτουργία και μεταφέρει λόγια που οι ομιλητές/ομιλήτριες σκοπεύουν να εκφράσουν πράγματι σε μελλοντικό χρόνο. Αντιθέτως, στα (12) και (13) τα *θα πω ότι* και *δεν θα πω ότι*, παρότι και αυτά διατυπωμένα σε γραμματικό μέλλοντα απλώς λειτουργούν κειμενικά και δείχνουν προς το μεταγενέστερο χρονικό σημείο της ομιλίας, του κειμένου, χωρίς να υποδηλώνεται ότι θα μεταφέρουν αυτά τα λόγια σε κάποιον τρίτο σε επόμενη επικοινωνιακή περίσταση. Στα (14) και (15), τέλος, η έννοια της ομιλίας επίσης υποχωρεί, καθώς το *πω*, είτε με τον αρνητικό δείκτη *μη* είτε με το φορτισμένο με αρνητική σημασία επίθετο *περιττό*, διαμορφώνει μια ιδιωματική φράση της μορφής: άρνηση/αρνητικός δείκτης + (*να*) + (κλιτικό) + *πω* που λειτουργεί είτε επιστημικά με

τη σημασία «πολύ πιθανόν» (14), είτε συνεπαγωγικά με τη σημασία «επομένως, συνάγεται εύκολα ότι» (15), σχολιάζοντας το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως πιθανό ή αληθές αντίστοιχα.

Επόμενος σε σειρά συχνότητας είναι ο παρελθοντικός τύπος *είπα*, ο οποίος επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες ανάλογα με τα γραμματικά στοιχεία που εμφανίζονται στο άμεσο περιβάλλον του και τον προτασιακό τύπο εμφάνισής του. Κατά την τυπική του χρήση, οι ομιλητές/ομιλήτριες μεταφέρουν δικά τους λόγια ή λόγια των συνομιλητών/τριών τους από παρελθοντικές συνομιλίες:

- (16)
1	<E>	άλλα είχαν φροντιστήρια πάνω εκεί:: άλλα είχαν δραστηριότητες
2		άλλα δεν μπορούσαν τους έφερα εκατό λύσεις [...] <u>τους είπα ότι</u>
3		<u>μπορώ τα Χριστούγεννα δεύτερη βδομάδα των διακοπών</u> εννοείται
4		πως εκεί:: ((γελάκια)) άρχισαν να φωνάζουν

Η παρουσία ή η απουσία άλλων γραμματικών στοιχείων διαφοροποιεί τη σημασία και τη χρήση του. Για παράδειγμα, η απουσία του κλιτικού πριν τον ρηματικό τύπο δίνει τη δυνατότητα μεταβολής της σημασίας. Στο (17) το *είπα* λαμβάνει τη σημασία του «σκέφτομαι»· δεν μεταφέρονται, δηλαδή, λόγια που ειπώθηκαν στο παρελθόν σε κάποιο τρίτο πρόσωπο:

- (17)
1	<M>	κι εγώ δεν πρόλαβα να διαβάσω καθόλου και τα παράτησα λίγο
2		αλλά <u>είπα ότι τώρα</u> που τελείωσε και τα καταφέραμε και με αυτό θα
3		κάτω να ασχοληθώ με τη σχολή και τ' αγγλικά μου

Η παρουσία της άρνησης πριν το *είπα ότι* παρέχει στην ομιλήτρια τον τρόπο να διευκρινίσει το προηγούμενο εκφώνημά της, το οποίο ίσως παρερμηνεύθηκε από τη συνομιλήτρια με κίνδυνο απειλής του θετικού προσώπου της τελευταίας:

- (18)
1	<X>	[@@@ <u>δεν είπα ότι είσαι κάτι παιδί μου</u> αλλά λέω ρε παιδί μου

Έτσι, το *δεν είπα* δεν έχει τη σημασία «δεν μίλησα»· αντιθέτως, έχει στόχο να αφαιρέσει μία πιθανή ερμηνεία προηγούμενου εκφώνηματος της ομιλήτριας, ανοίγοντας ένα πλαίσιο διαπραγμάτευσης του νοήματος με περαιτέρω υπονοήματα για τις διαπροσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων.

Σε ερωτηματικές δομές οι ομιλητές/ομιλήτριες τοποθετούν πληροφορίες τις οποίες δεν είναι σίγουροι αν έχουν αναφέρει στους/στις συνομιλητές/συνομιλήτριές τους και ζητούν την απόκρισή τους. Ο ερωτηματικός επιτονισμός προσδιορίζει τον ρηματικό τύπο *είπα*, αφήνοντας ανεπηρέαστη την πρόταση με το *ότι*, το περιεχόμενο της οποίας αποκτά γεγονотικό χαρακτήρα:

- (19)
1	<Γ>	εγώ φοβάμαι το φροντιστήριο
2	<Σ>	να έχεις πολλά παιδάκια εννοείς; [πο πο::
3	<Γ>	[σου 'πα ότι <u>είχα πρόταση από φροντιστήριο</u> ;
4	<Σ>	[όχι
5	<Γ>	[από το Δημόκριτο
6	<Σ>	[για πε::ς
- (20)
1	<T>	[...] αλλά μετά σκέφτηκα ότι ΚΑνουμε ΔΙΑΙΤΑ [((γέλια))

- 2 <Σ> [(γέλια))
 3 <Τ> και ΓΙ' ΑΥΤΟ (.) ναι:: είπα να μην φάμε πάλι
 4 <Σ> ναι όχι καλά έκανες (.) κι εμένα ήθελε να μου βάλει η μαμά μου ()
 5 Α σου 'πα ότι πήγα Κρήτη;
 6 <Τ> ΝΑΙ ρε
 7 <Σ> και:: δεν πήρα μαζί μου επίτηδες να μην τρώμε

Ειδικότερα, το περιεχόμενο των προτάσεων με *ότι* (είχα πρόταση από φροντιστήριο και πήγα Κρήτη) είναι αληθές, καθώς ο ερωτηματικός επιτονισμός δεν το θέτει σε αμφισβήτηση, αλλά αναζητά την ύπαρξη κοινού εδάφους μεταξύ των συμμετεχόντων και ενδέχεται να εισάγει ένα νέο θέμα (topic) ανάλογα με την απάντηση των συνομιλητών/τριών (όχι και ναι, αντίστοιχα).

Στις αρνητικές ερωτήσεις το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* παραμένει επίσης ανεπηρέαστο από τον ερωτηματικό επιτονισμό ή την άρνηση. Στο (21) η Δ αφηγείται ένα περιστατικό με πρωταγωνιστές τη Βαρβάρα, την ανιψιά της και ένα μικρό παιδί, τον Μιχάλη. Στο πλαίσιο της οικογένειας είχε προηγηθεί ένας θάνατος και η ανιψιά της Βαρβάρας αποδοκιμάζει τη θεία της, επειδή έφτιαξε γλυκά.

- (21)
 1 <Δ> η Βαρβάρα ρε παιδί μου στον καφέ δύο μελομακάρονα ό,τι είχε
 2 φτιάξει εκείνη την ημέρα η γυναίκα και της κάνει να σου πω θεία τι
 3 μου είπε ο Μιχάλης σήμερα; και μετά της κάνει αχ ρε Βαρβάρα δεν
 4 σου το 'πα ότι δεν φτιάχνουνε γλυκά;
 5 <Μ> ποιος το 'πε αυτό;
 6 <Ε> [η μάνα της κοπέλας;
 7 <Δ> [ότι δεν κάνει να κάνεις γλυκά
 8 <Ε> και καλά τι ότι φυλακίζεται το:: πνεύ::μα;
 9 <Δ> δεν ξέρω
 10 <Ρ> [κοίτα αυτό μπορεί και να 'ναι δεισιδαιμονία ρε παιδί μου τώρα
 11 τα παλιά τα χρόνια

Η άρνηση δεν στο *δεν σου το 'πα* δεν αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, ενώ ο ερωτηματικός επιτονισμός σε συνδυασμό με την άρνηση έχει στόχο να υπενθυμίσει την ύπαρξη κοινού εδάφους. Το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* συνιστά μια άποψη ή ακριβέστερα ένα πολιτισμικό εθιμοτυπικό (βασισμένο σε δοξασίες), και η ευθυγράμμιση ή η απόκλιση από αυτό, ή η συμφωνία ή η διαφωνία με αυτό εξαρτάται από το εκάστοτε κοινωνικό υποκείμενο. Με άλλα λόγια, το *δεν φτιάχνουνε γλυκά* διαφέρει από το *είχα πρόταση από φροντιστήριο* ή *πήγα Κρήτη* των παραπάνω παραδειγμάτων, ως προς το ότι τα τελευταία αποτελούν γεγονότα. Στο (21) το γεγονός, δηλαδή ότι η Βαρβάρα έφτιαξε γλυκά, προκύπτει συνεπαγωγικά (παρότι είναι εμφανές και στην εξωτερική πραγματικότητα, καθώς τα μελομακάρονα είναι πάνω στο τραπέζι).

Αντίθετα, η προσθήκη της προσωπικής αντωνυμίας *εγώ* και η άνοδος του επιτονισμού στο τέλος του εκφωνήματος, όπως στο (22), έχει ως αποτέλεσμα ο ερωτηματικός επιτονισμός να λειτουργεί ως αμφισβήτηση και τελικά διάψευση της μεταφοράς σε κάποιο τρίτο πρόσωπο του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*:

- (22)
 1 <Μ> υπόταση
 2 <Σ> [α:: υπόταση
 3 <Μ> [ξέρεις πόσο είχα;
 4 <Σ> πόσο;
 5 <Μ> ((γέλιο))

6	<N>	έντεκα κόμμα οχτώ με εφτά κόμμα ένα εφτά κόμμα δύο
7	<Σ>	έντεκα κόμμα οχτώ::;
8	<N>	με εφτά κόμμα δύο
9	<Σ>	[ωραία λοιπόν
10	<N>	[στα πράσινα μια χάρη
11	<Σ>	[πού είναι η υπόταση;
12	<N>	<u>της είπα εγώ ότι έχει υπόταση;</u>
13	<M>	[((γέλιο))

Από την αμφισβήτηση ότι μεταφέρθηκε λεκτικά μια τέτοια πληροφορία μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ομιλήτρια Ν δεν θεωρεί πως η συνομιλήτριά της έχει υπόταση, δηλαδή να συναχθεί ότι η πρόταση με *ότι* είναι αναληθής. Και παρότι αυτή η ανάγνωση είναι κατάλληλη για το συγκεκριμένο περιεχόμενο, δεν μπορεί να γενικευτεί για κάθε αντίστοιχη δομή, καθώς το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* μπορεί να τεθεί υπό διαπραγμάτευση.

Χαρακτηριστικό είναι το επόμενο παράδειγμα, στο οποίο οι συμμετέχουσες συζητούν για την παρακολούθηση ενός σεμιναρίου και η Γ αναφέρει ότι δεν πήγε (σειρά 7) γιατί *είπαμε ότι δεν είναι υποχρεωτικά* (σειρά 10):

- (23)
1	<Γ>	α:: [λέμε για το τέτοιο εκεί::;
2	<M>	[όμως
3		ναι πήγες;
4	<M>	για [τη συμβουλευτική
5	<Γ>	[ό::χι ρε φίλε::
6		το ξέχασες;
7	<Γ>	ό::χι δεν ή- [δεν @@
8		[((γέλια))
9	<K>	δεν πάτε;
10	<Γ>	((γέλια)) <u>αφού είπαμε ότι δεν είναι υποχρεωτικά</u>
11		έτσι <u>είπαμε κι αυτός λέει [ότι θα μας το ζητήσουνε</u>
12	<M>	[ε:: είπαμε αλλά:: τελι[κά::

Η Γ δηλαδή εκλαμβάνει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως αληθές και ενεργεί σύμφωνα με αυτό, ενώ από τη συνέχεια (σειρά 11) φαίνεται πως αληθές είναι μόνο το *είπαμε* και το περιεχόμενο, *δεν είναι υποχρεωτικά*, τίθεται προς διαπραγμάτευση με δυνατότητα πλήρους αλλαγής του *θα μας το ζητήσουνε*.

Τα επόμενα δυο αποσπάσματα, παρότι στο τρίτο πρόσωπο, παρατίθενται ως ενδεικτικά του γεγονότος ότι στο (23) η ομιλήτρια εκλαμβάνει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως αληθές. Συγκεκριμένα, όταν οι ομιλητές/ομιλήτριες μεταφέρουν λόγια τρίτων, τα οποία θεωρούν αναληθή ή έχουν αμφιβολίες για την ορθότητά τους, προσθέτουν εντός της πρότασης με *ότι* παρενθετικές γλωσσικές εκφράσεις όπως *λέει*, *και καλά*, εκφράζοντας την αμφισβήτησή τους για την αλήθεια του περιεχομένου.

- (24)
1	<X>	ε [ποιος είναι ο λόγος;
2	<N>	[με ποια αιτιολογία;
3	<X>	με ποια αιτιολογία τον διώχνεις και <u>είπε αυτός ότι δεν ήτανε</u>
4		<u>λέει παραγωγικός</u> (.)

- (25)
1	<X>	είναι το άπειρο;
2	<M>	ναι

- 3 <X> @@@ ωραί::ο
 4 <M> είδες είναι και ωραίο σαν σχέδιο και σαν σκέψη
 5 <X> [((ήχος από φτέρνισμα))
 6 <M> γιατί αυτός (.) μου το συνδύασε έτσι μου είπε ότι και καλά στο
 7 πήρα επειδή μ' άρεσε το σχέδιο κι αυτά

Επόμενοι σε συχνότητα εμφάνισης, οι τύποι *λέω* και *λέμε* χρησιμοποιούνται αντίστοιχα για τη μεταφορά λόγων του ομιλητή από προηγούμενο επικοινωνιακό συμβάν (26), την επαναφορά λεγομένων ως επιβεβαίωση της αρχικής θέσης (27), τον έμμεσο τρόπο άρνησης ενός αιτήματος (στρατηγική ευγένειας) (28) και τον μετριασμό αξιολογικής κρίσης (29).

- (26)
 1 <A> το είχα ξεχάσει στον έλεγχο (.) *λέω* αφού δεν μου το κλέψε κανένας
 2 <N> πάλι καλά
 3 <A> και πάω μετά πάλι πίσω με το βλέμμα της απελπισίας
 4 <N> ((γέλια))
 5 <A> μπροστά στα μάτια μου να λέω ότι έχω χάσει το κινητό και τα
 6 λοιπά και ευτυχώς το είχε κρατήσει
- (27)
 1 <M> πρέπει να πάμε όλοι μαζί κάποια στιγμή να παίξουμε
 2 χιονοπόλεμο εγώ από μικρή:: έπαιζα μ' άρεσε πάρα πολύ το χιόνι γι'
 3 αυτό σου λέω ότι [μ' αρέσει πολύ ο χειμώνας γι' αυτό το λόγο
- (28) <M> δε σου λέω ότι θα είμαι σε θέση να το κάνω [...]
- (29) <Σ> [μπορεί να είναι της στιγμής δεν λέμε ότι είσαι υπερτασικός αλλά

Στην ερωτηματική δομή του παραδείγματος (30) που ακολουθεί, η ομιλήτρια αμφισβητεί τη γεγονотικότητα της πρότασης *ότι έχει αγόρι*, αναφερόμενη σε ρομπότ:

- (30)
 1 <N> άρα μήπως είναι για διαφημιστικούς λόγους το ρομπότ αυτό και δεν
 2 ΖΕΙ;
 3 <Γ> μπορεί
 4 <N> αλλά πώς λέμε ότι έχει αγόρι; (.) το αγόρι της ήταν αυτό που
 5 ήταν στην φωτογραφία;

Η πληροφορία αυτή είχε δοθεί στην αρχή της συνομιλίας από την ίδια ομιλήτρια, τη Ν, η οποία με τη σειρά της την είχε ακούσει από άλλη φίλη τους στη γεγονотική μορφή: *τώρα δεν τα θυμάμαι ακριβώς θα τα πει η Χριστίνα καλύτερα αλλά (.) σκέψου ότι έχει και ΓΚΟΜΕΝΟ*. Με αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται η επιλογή του α' πληθυντικού προσώπου *λέμε*. Η αμφισβήτηση της γεγονотικότητας επεκτείνεται στο αρχικό ρήμα *λέμε*.

Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του ρήματος για να ερμηνεύσουμε το παράδειγμα (30). Σύμφωνα με τον Κανάκη (2007: 102), το *λέω* είναι μεταγλωσσικό επιτελεστικό ρήμα, που είναι *αυτοαναφορικό*, δηλαδή αναφέρεται στην πράξη που επιτελεί ο ομιλητής στο εκφώνημά του, *αυτοεπαληθευόμενο*, δηλαδή περιλαμβάνει «τις συνθήκες αληθείας του» και *μη διαψεύσιμο*, δηλαδή δεν μπορεί να είναι αναληθές. Ο Κανάκης επισημαίνει επίσης ότι αυτά τα ρήματα δεν έχουν συνθήκες επιτυχίας ή μάλλον η μόνη συνθήκη επιτυχίας «είναι πάντα η ίδια: η εκφώνησή τους». Επομένως, το *λέω ότι* «αποτελεί δήλωση για το τι λέει ο ομιλητής και όχι για το περιεχόμενο των λεγομένων του» (2007: 103).

Αν εφαρμόσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά στο (30) προκύπτουν τα εξής. Το *λέμε* *ότι έχει αγόρι* είναι μια επιτελεστική πράξη αυτοαναφορική, αυτοεπαληθεύσιμη και μη διαψεύσιμη, με πραγματωμένη τη συνθήκη επιτυχίας τη στιγμή της εκφώνησης. Το *έχει αγόρι*, από την άλλη, είναι μη επιτελεστική πρόταση με συνθήκες αληθείας και άρα μπορεί να επαληθευτεί ή να διαψευστεί. Θα πρέπει να προστεθεί εδώ ότι η έννοια της αλήθειας γίνεται αντιληπτή ως αντιστοίχιση του αναφορικού περιεχομένου των γλωσσικών στοιχείων με τα εξωγλωσσικά γεγονότα, δηλαδή ως ορθή περιγραφή του κόσμου μέσω της γλώσσας (Saeed 2013: 126, πρβλ. Giannakidou & Mari 2021: 4). Οι ομιλήτριες, ωστόσο, παρότι έθεσαν ως γεγονοτική την απόφαση *έχει αγόρι*, εξέτασαν στην πορεία της συνομιλίας περαιτέρω τα συναφή στοιχεία και άρχισαν να έχουν επιφυλάξεις. Το αποτέλεσμα ήταν η Ν να θέσει υπό αμφισβήτηση την ίδια τη μεταγλωσσική επιτελεστική πράξη. Αν παραφράζαμε το εκφώνημα θα λέγαμε «Εάν δεν είναι αληθές ότι το ρομπότ έχει αγόρι, γιατί λέμε ότι έχει;». Αυτό που έρχεται στην επιφάνεια είναι η προσδοκία για τήρηση των συνομιλιακών αξιωμάτων, και συγκεκριμένα της ποιότητας (μη λες κάτι που πιστεύεις ότι είναι ψευδές) και της αρχής της συνεργασίας από τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες στο συνομιλιακό γεγονός (Κανάκης 2007: 163, πρβλ. Giannakidou & Mari 2021: 5).

Τέλος, τα ακόλουθα παραδείγματα είναι σε β' πρόσωπο, το οποίο είναι το λιγότερο συχνό στη σύναψη με το *ότι* (24 εμφανίσεις στο β' ενικό και 2 εμφανίσεις στο δεύτερο πληθυντικό). Με τον τύπο *λες* οι ομιλητές/τριες μεταφέρουν λόγια των συνομιλητών/τριών τους, αφήνοντας ανοιχτή τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης της τιμής αληθείας του περιεχομένου:

- (31)
1	<X>	[...] έλα έξω του λέει να βγούμε έξω του λέει μαζί (.) <u>αφού λες</u>
2		<u>ότι δεν είμαι παραγωγικός</u> να μιλήσουμε με τους πελάτες [...]

- (32)
1	<K>	αλήθεια; πήγες και είδες τον Παναθηναϊκό; [<u>και λες ότι είσαι και</u>
2		<u>Ολυμπιακός</u>]

Στα (31) και (32) οι ομιλητές/ομιλήτριες διαπιστώνουν μια απόσταση ανάμεσα στα λόγια των συνομιλητών/τριών τους και την εμπειρική πραγματικότητα την οποία περιγράφουν. Η αναντιστοιχία προκύπτει από το συμφραστικό πλαίσιο και το περιεχόμενο των εκφωνηματικών πράξεων, ενώ η ερμηνεία τους ως διαφωνία (31) ή χιούμορ (32) συνδέεται με τις διαπροσωπικές σχέσεις των συνομιλητών ή συνομιλητριών.

Ο τύπος *πεις* με τα *θα/να/μη* δηλώνει προτροπή προς τον συνομιλητή να εκφράσει ή να μην εκφράσει συγκεκριμένα λόγια σε κάποιο τρίτο πρόσωπο σε μεταγενέστερο επικοινωνιακό συμβάν. Στο (33) η ομιλήτρια συμβουλεύει την Γ προς μια μελλοντική γλωσσική πράξη, το περιεχόμενο της οποίας αντιμετωπίζεται αυτομάτως ως αληθές για την ταυτότητα της Γ:

- (33)
1	<Γ>	[ποια λες;
2	<K>	=πας στον Οαέ::δ (.) στο σύμβουλο εργασί::ας
3	<Γ>	μ ναι
4	<K>	και <u>να του πεις</u> ότι είμαι δασκά::λα::

Με παρόμοιο τρόπο αλλά διαφορετικό νοηματικό αποτέλεσμα, στο (34) ο ηλικιωμένος ψηφοφόρος προτρέπει την ομιλήτριά μας να πει ψέματα στο χωριό για την πραγματική επιλογή κόμματος που έκανε:

- (34)
1	<I>	[...] και λέω τέλεια τώρα θα εξομολογήσεις τον παπά εΓΩ εΓΩ
2		θέλω να ψηφίσω το ΣΥΡΙΖΑ ((γέλια)) αλλά ΔΕ θα το πεις στους
3		άλλους στο χωριό θα πεις ότι ο παπάς του χωριού ψήφισε νέα
4		<u>δημοκρατία γιατί έτσι πρέπει να κάνουμε ΠΑΝτα έτσι κάνουμε και</u>
5		του λέω ναι ναι ναι αλλά ΜΗ φωνάζετε

Η ασυμβατότητα προκύπτει από την αντιθετική δομή *δεν θα το πεις... θα πεις ότι...*, στην οποία η γλωσσική περιγραφή μετά το *ότι* δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Το δεύτερο πρόσωπο σε προστακτική έγκλιση μεταβάλλει το σημασιολογικό περιεχόμενο του ρήματος, το οποίο παίρνει τη σημασία: «υπόθεσε, φαντάσου, σκέψου»:

- (35)
1	<E>	δηλαδή και που της λέγαμε ότι με δύο ώρες και τρεις που θα-
2		<u>πες ότι κάνεις διάλειμμα</u> δηλαδή σπίτι δε θα κάνεις ένα διάλειμμα
3		καν' το στο θέατρο

- (36)
1	<E>	μια καλλιέργεια μια εμπειρία <u>πες ότι περνάς κάπου αλλού</u> θα
2		μείνεις μόνη σου θα θα- είναι μια εμπειρία

- (37)
1	<A>	[...] αυτό που της έλεγα είναι ότι <u>πες ότι βρίσκουμε ένα</u>
2		<u>παράλυτο στο δρόμο</u> που δεν γίνεται να γυρίσεις το κεφάλι ούτε να
3		το αφήσεις εκεί δηλαδή τι θα γίνει

Έτσι εδώ οι ομιλήτριες δεν προτρέπουν τις συνομιλήτριές τους να εκφραστούν λεκτικά, αλλά να δημιουργήσουν ένα υποθετικό σενάριο, το οποίο θα λειτουργήσει ενθαρρυντικά προς συγκεκριμένη μελλοντική ενέργεια, διάλειμμα στο θέατρο (35), σπουδές (36), περίθαλψη ενός ακόμα γατιού ενώ έχουν ήδη πολλά (37).

4. Συζήτηση και συμπεράσματα

Συνοψίζοντας τη λεπτομερή ανάλυση του ρήματος ΛΕΩ στη δομή *λέω ότι* που προηγήθηκε, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η δομή χρησιμοποιείται για τη μεταφορά λόγων τρίτων προσώπων, λόγια των ίδιων των ομιλητών/ομιλητριών ή των συνομιλητών/συνομιλητριών τους από προηγούμενο επικοινωνιακό συμβάν, κάτι που εξηγεί τη μεγάλη συχνότητα με την οποία εμφανίζονται στο κειμενικό είδος των προφορικών αυθόρμητων καθημερινών συνομιλιών, για το οποίο είναι κεντρικής σημασίας όχι μόνο το τι έγινε, αλλά και το τι ειπώθηκε.

Η μεταφορά λόγων μπορεί να αφορά και το γραπτό μέσο, να περιλαμβάνει δηλαδή έντυπα ή γνωστές, τυποποιημένες διαδικασίες, των οποίων μεταφέρεται το περιεχόμενο. Μια επιπλέον λειτουργία περιλαμβάνει την παράθεση λόγων προς μελλοντική συνομιλία, που παρουσιάζεται είτε ως πραγματική (10, 11), είτε ως υποθετική. Στην τελευταία περίπτωση, η μεταφορά λόγων δείχνει προς το μεταγενέστερο χρονικό σημείο της ομιλίας, χωρίς να υποδηλώνεται ότι θα μεταφερθούν αυτά τα λόγια σε κάποιον τρίτο σε επόμενη επικοινωνιακή κατάσταση (12, 13). Μπορεί

επίσης να παρουσιάζει το περιεχόμενο που μεταφέρεται ως εξαιρετικά πιθανό, σχεδόν βέβαιο (14), να συμβουλεύει προς μια μελλοντική γλωσσική πράξη (33) ή να δημιουργεί ένα υποθετικό σενάριο για μια συγκεκριμένη μελλοντική ενέργεια στο οποίο μεταφέρονται λόγοι (33, 34).

Οι τελευταίες αυτές περιπτώσεις, μαζί με την ανεξαρτητοποίηση της δομής ώστε να μπορεί να συναφθεί με το να (4, 5), συνηγορούν υπέρ της ανάπτυξης μιας κειμενικής λειτουργίας στη δομή *λέω ότι*, που λειτουργεί ως μεταγλωσσικός αναφορικός κειμενικός δείκτης. Με αυτή τη λειτουργία συνδέεται και η μεταφορά σκέψεων (17), δηλαδή διαπιστώσεων που δεν έχουν ειπωθεί σε προγενέστερη χρονική στιγμή.

Ένα σημαντικό συμπέρασμα από την ανάλυση των παραδειγμάτων αφορά τον τεκμηριωτικό χαρακτήρα του ΛΕΩ, που συνοδεύει τη μεταφορά λόγων, δεδομένου ότι οι ομιλητές/ομιλήτριες με τη δομή *λέω ότι* δηλώνουν τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών που μεταφέρουν στη συνομιλία, καθώς και την πηγή των πληροφοριών.

Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις η δομή λειτουργεί μετριαστικά ή ενισχυτικά ως προς την αξιολογική κρίση της πρότασης που έπεται (6, 7, 29), ενώ ανάλογα με το περικειμενικό και συγκεκριμένο πλαίσιο μπορεί να λειτουργήσει και ως στρατηγική ευγένειας, μετριάζοντας την απειλή προς το θετικό ή το αρνητικό πρόσωπο των ομιλητών/ομιλητριών (8, 28). Σε αυτές τις περιπτώσεις το *λέω* συνδέεται με εκφράσεις ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΑΣ και άρνηση.

Ένα κεντρικό ζήτημα που θέτει η δομή ΛΕΩ+*ότι* είναι αυτό της αληθειαςκότητας και της γεγονотоκότητας της πρότασης με *ότι*. Η παρούσα ανάλυση συμφωνεί και προσφέρει στοιχεία για τη σημασιολογική θεωρία της αληθειαςκότητας, σύμφωνα με την οποία η αληθειαςκή στάση του ομιλητή/της ομιλήτριας, δηλαδή η δέσμευσή του/της ως προς την αλήθεια αυτού που λέει επί τη βάσει των πληροφοριών που διαθέτει, αποτελεί μια κεντρική έννοια που ερμηνεύει σημασιολογικά φαινόμενα όπως λ.χ. η αντίθεση ανάμεσα στην οριστική και την υποτακτική έγκλιση στις ρομανικές γλώσσες και τα ελληνικά (βλ. Giannakidou & Mari 2021 και Γιαννακίδου 2022 για μια σύνοψη στα ελληνικά). Ωστόσο, όπως διαπιστώσαμε κατά την ανάλυση των μαρτυρημένων παραδειγμάτων από τον ελληνικό προφορικό λόγο, η αληθειαςκότητα δεν αποτελεί μια *a priori* στατική έννοια, αλλά υπόκειται συνεχώς σε διαπραγμάτευση στις πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας και εντός περικειμένου.

Συγκεκριμένα, όταν μεταφέρονται λόγια γνωστών ή τρίτων ατόμων σε μια καταφατική δομή, χωρίς την παρουσία επισχετικού δείκτη ή άλλου γλωσσικού στοιχείου που να δείχνει προς την αντίθετη κατεύθυνση το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* λαμβάνεται από τους/τις ομιλητές/ομιλήτριες ως αληθές. Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα πως είναι αληθές στην εξωτερική πραγματικότητα, αλλά ότι οι ομιλητές/ομιλήτριες θεωρούν πως είναι αληθές (πρβλ. Milojkovic 2020: 123, Giannakidou & Mari 2021: 311). Κατά τη μεταφορά πληροφοριών από άλλες πηγές (π.χ. γραπτά έντυπα), των οποίων η εγκυρότητα είναι αμφισβητήσιμη ή από τρίτα πρόσωπα με τα οποία οι ομιλητές/ομιλήτριες διαφωνούν, στο εκφώνημα ή και εντός της πρότασης με *ότι* εμφανίζονται γλωσσικοί δείκτες που σχολιάζουν την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, π.χ. *νομίζω*, *και καλά*, *λέει* (βλ. 2, 3, 5, 24, 25). Η μειωμένη βεβαιότητα για την αξιόπιστη μεταφορά των πληροφοριών ως απόρροια κενού μνήμης είναι ένας ακόμα παράγοντας για την εμφάνιση των παραπάνω σχολιαστικών δεικτών. Τα παραπάνω φανερώνουν ότι η δομή *λέω ότι* παρέχει τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης του νοήματος εντός της πρότασης με *ότι*, λαμβάνοντας υπόψη εξωγλωσσικούς παράγοντες για την αλήθεια ή μη του περιεχομένου της.

Επίσης, όταν οι ομιλητές/ομιλήτριες παραθέτουν δικές τους σκέψεις ή λόγια (α' πρόσωπο) σε καταφατική δομή, αυτά εκλαμβάνονται ως αληθή. Ωστόσο, ο προτασιακός τύπος, τα προσωδιακά χαρακτηριστικά ή άλλα γραμματικά στοιχεία (όπως

το μόριο *θα* και τροπικές εκφράσεις), επηρεάζουν την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* και τον γεγονοτικό της χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, στις αρνητικές δομές η παρουσία του *δεν* αρνείται την ίδια τη λεκτική πράξη με περαιτέρω συνεπαγωγές για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, παρότι με αυστηρούς όρους οι ομιλητές/ομιλήτριες αρνούνται μόνο τη λεκτική πράξη και όχι την πρόταση που ακολουθεί («δεν είπα ότι είσαι κάτι παιδί μου», «δεν λέμε ότι είσαι υπερτασικός αλλά»). Ο συνδυασμός της άρνησης με τον μέλλοντα ή άλλες τροπικές εκφράσεις δίνει διαφορετικά αποτελέσματα μέσω της συνεπαγωγικής σχέσης. Στο παράδειγμα *δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει* (13), η άρνηση συνεπάγεται την αντιστροφή της τιμής αληθείας της πρότασης με *ότι*, *δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει* → *με ενδιαφέρει*, με περαιτέρω το υπονόημα ότι με ενδιαφέρει λιγότερο από κάποιον άλλον παράγοντα. Αντίστοιχα, στις ιδιωματικές τροπικές δομές *μπορώ να πω ότι*, η παρουσία της άρνησης επίσης αντιστρέφει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* με επιπλέον το υπονόημα του μετριασμού.

Από την άλλη η παρουσία του αρνητικού δείκτη με το ρήμα *λέω* σε παροντικό μη συνοπτικό τύπο *λέω* και το *θα* στην πρόταση με *ότι*, δίνει επιστημικό χαρακτήρα στην εξάρτηση *δεν σου λέω ότι θα είμαι σε θέση* («ίσως είμαι σε θέση, ίσως όχι»), ενώ για τον συνομιλητή η κυρίως συνεπαγωγή είναι η πιθανή άρνηση του αιτήματος.

Στις ερωτηματικές δομές η πτώση ή η άνοδος του επιτονισμού στο τέλος του εκφωνήματος έχει αντίκτυπο στη γεγονοτικότητα της πρότασης με *ότι*. Στα παραδείγματα (19) και (20) η πρόταση με *ότι* είναι γεγονοτική. Αντίθετα στα παραδείγματα (22) και (30) ο ερωτηματικός επιτονισμός αμφισβητεί την λεκτική πράξη, είτε ότι συνέβη («της είπα εγώ ότι έχει υπόταση;»), είτε τον λόγο που συνέβη («αλλά πώς λέμε ότι έχει αγόρι;»), αφήνοντας ανοιχτό προς διαπραγμάτευση το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*. Επιπλέον, η άρνηση σε συνδυασμό με τον ερωτηματικό επιτονισμό (αρνητική ερωτηματική δομή) *δεν σου το 'πα ότι δεν φτιάχνουνε γλυκά;* αφήνει ανεπηρέαστη την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* (*δεν σου το 'πα ότι δεν φτιάχνουνε γλυκά;* → *δεν φτιάχνουνε γλυκά*), η οποία μπορεί να γίνει αντικείμενο διαπραγμάτευσης παρότι παρουσιάζεται ως αληθής.

Οι τροπικές εκφράσεις με το β' πρόσωπο του συνοπτικού τύπου *πεις* αφήνουν ανοιχτό το ζήτημα της αληθειαςκότητας, το οποίο προκύπτει από εξωγλωσσικούς ή συγκεκριμένους παράγοντες, δηλαδή αν οι ακροατές γνωρίζουν (εξωκειμενικά) ότι οι ομιλητές/ομιλήτριες ευθυγραμμίζονται με το αξίωμα της ποιότητας ή υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που δείχνουν προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Τέλος, παρατηρούνται περιπτώσεις κατά τις οποίες το ρήμα *λέω* αλλάζει σημασία. Αυτές είναι ο συνοπτικός τύπος της προστακτικής *πες*, όπου λαμβάνει τη σημασία «*υπόθεσε, φαντάσου, σκέψου*» και το α' ενικό πρόσωπο του αορίστου *είπα*, επίσης με τη σημασία «*σκέφτηκα*», κατά την απουσία άλλων γραμματικών δεικτών στα αριστερά του ή προγενέστερα (κλιτικά, αρνήσεις, τροπικοί δείκτες).

Διαπιστώνεται, επομένως, ότι υπάρχει μια βασική, πρωτοτυπική χρήση της δομής *λέω ότι* (μεταφορά λόγων στη συνομιλία), η οποία επιτρέπει τη διαπραγμάτευση της τιμής αληθείας του περιεχομένου με *ότι*, και στη συνέχεια ο χρόνος του ρήματος *λέω*, το πρόσωπο και ο αριθμός, οι προτασιακοί τύποι (αρνητικές δομές, ερωτηματικές δομές, αρνητικές ερωτηματικές δομές), και η τροπικότητα συνδυάζονται ώστε να δώσουν διαφορετικές τιμές στην αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Η διαπραγμάτευση αυτή του νοήματος είναι κεντρικής σημασίας για τον προφορικό λόγο, ο οποίος αναπτύσσεται δυναμικά γύρω από την αναζήτηση της αμοιβαίας γνώσης ως κοινό έδαφος (βλ. Λαμπίδης 2023: 15 κ.εξ., πρβλ. Giannakidou & Mari 2021: 316).

Είναι σαφές ότι μόνο η προσπάθεια σε μεγάλο πλήθος αυθεντικών παραδειγμάτων μπορεί να προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα για το πώς γενικές αρχές όπως η

αληθειακότητα πραγματώνονται στην επικοινωνιακή πράξη. Τα σώματα κειμένων δεν συνιστούν απλώς μια πηγή ελκυστικών παραδειγμάτων με περικειμενική αυθεντικότητα και «οικολογική» επάρκεια, όπως έχει αρχίσει να αναγνωρίζεται ακόμη και από τη φορμαλιστική θεωρητική γλωσσολογία (λ.χ. Meurers 2005, πρβλ. Φραγκάκη 2020: 538-539 για τα ελληνικά), αλλά αποτελούν ένα κατεξοχήν εργαλείο για τον έλεγχο και την επαλήθευση γλωσσολογικών και φιλοσοφικών υποθέσεων. Όπως τονίζει ο Pons Bordería (2008: 1433), «το σώμα παραδειγμάτων που δυνητικά διαψεύδουν [μια υπόθεση] το οποίο προσφέρεται στους γλωσσολόγους από τη γλωσσική χρήση είναι αναγκαίο για τη διαμόρφωση, την τυποποίηση και την τελειοποίηση θεωριών και το να τα παραβλέψει κανείς θα έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας θεωρίας που βασίζεται σε εικασίες». Τα σώματα κειμένων δεν περιλαμβάνουν απλώς φυσικά, δημόσια δεδομένα, με τους όρους του Πίνακα 1, αλλά προσφέρουν μεθοδικούς τρόπους με τους οποίους μπορεί να ελεγχθεί, να διευρυνθεί και να μελετηθεί συστηματικά η φαντασία και η εμπειρία των ατόμων που παράγουν δεδομένα με βάση τη διαίσθηση, σύμφωνα με τη διατύπωση της Mosegaard Hansen (2008: 1408).

Για παράδειγμα, στην παρούσα ανάλυση διαπιστώσαμε ότι στον προφορικό λόγο μπορεί να εμφανιστούν δομές που θεωρούνται αντιγραμματικές, όπως στο απόσπασμα (5) και επομένως αυτό που έχει περισσότερο ενδιαφέρον από μια μηχανική ταξινόμηση παραδειγμάτων σε γραμματικές και αντιγραμματικές προτάσεις είναι η αναζήτηση και ερμηνεία των παραγόντων για τους οποίους ο ομιλητής/η ομιλήτρια αξιοποιεί με πρωτότυπο ή δημιουργικό τρόπο τους πόρους του γλωσσικού συστήματος.

Επιπλέον, τα αυθεντικά δεδομένα από το σώμα κειμένων που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνά μας λ.χ. για τις ρηματικές εκφράσεις που συνάπτονται με το *ότι* μπορούν να διευρύνουν την αντίληψή μας για το φάσμα των στοιχείων που δέχονται συμπληρώματα με αληθειακή στάση. Οποσδήποτε, στην πλειονότητά τους τα στοιχεία αυτά εντάσσονται στις κατηγορίες που συνοψίζονται στο Giannakidou & Mari (2021: 16, 138, 149), όπως επιστημικά γεγονοτικά (*ξέρω, γνωρίζω*), δοξαστικά, μη γεγονοτικά (*νομίζω, θεωρώ, πιστεύω, κρίνω*), φαντασίας/μυθοπλασίας (*φαντάζομαι*), μνήμης (*θυμάμαι, ξεχνώ, θυμίζω*), αίσθησης ή αντιληπτικά (*ακούω, βλέπω, αισθάνομαι, νιώθω, παρατηρώ, προσέχω*), συνείδησης (*καταλαβαίνω, έχω συναίσθηση, συνειδητοποιώ*, βλ. Giannakidou & Mari 2021: 289 κ.εξ.), συναισθηματικά γεγονοτικά (*φοβάμαι, ελπίζω*) και, φυσικά, τα κατεξοχήν δηλωτικά όπως το *λέω*, που αποτέλεσε το αντικείμενο του άρθρου αυτού (*διαβάζω, απαντάω, δηλώνω, ειδοποιώ, ξεφουρνίζω*). Σε αυτά θα πρέπει να προσθέσουμε ρήματα εμφάνισης όπως το *φαίνεται* (βλ. Giannakidou & Mari 2021: 175), αλλά και μια σειρά από άλλες περιπτώσεις που διευρύνουν τις κατηγορίες αυτές, όπως:

- το ρήμα *είμαι*
- τεκμηριωτικά προσωπικά και απρόσωπα ρήματα όπως *εννοώ/εννοείται, δείχνω, υποθέτω/υποτίθεται, σημαίνει, ισχύει, προϋποθέτει* και εκφράσεις όπως *κάνει μπαμ*
- μη τυπικές εκφράσεις συνείδησης και αντίληψης όπως *δεν έχω ιδέα, έχω στο μυαλό μου, έχω την εντύπωση, εφιστώ την προσοχή στο, πάει το μυαλό μου*
- προϋποθετικά ρήματα όπως *ανακαλύπτω, αποκαλύπτω, δικαιολογώ* (βλ. Giannakidou & Mari 2021: 260 κ.λπ.), αλλά και άλλα ρήματα που δείχνουν ευελιξία ως προς την επιλογή της έγκλισης όπως *σκέφτομαι, αποφασίζω, υπόσχομαι, δέχομαι, εγγνώμαι, πείθω, περιμένω, προβλέπω* κ.λπ.

Πιο σπουδαία από το φάσμα των δυνατοτήτων που αποκαλύπτουν τα σώματα κειμένων είναι η έμφαση στο πρωτοτυπικό και σημαντικό με βάση στοιχεία που προέρχονται από τη συχνότητα εμφάνισης των γλωσσικών στοιχείων. Έτσι, όπως παρατηρήσαμε πιο πάνω, η δηλωτική λειτουργία του *λέω* δεν είναι μία από τις πολλές δυνατότητες που προσφέρονται για τη διαπραγμάτευση της αληθειαςκότητας, αλλά η

κυρίαρχη αριθμητικά και επομένως η κεντρική επιλογή. (Είναι σημαντικό επίσης ότι το *λέω* στο συγκεκριμένο σώμα κειμένων ανήκει στα πέντε συχνότερα ρήματα που παίρνουν συμπλήρωμα με *να*: βλ. Λαμπίδης 2023: 81). Η τεκμηριωτικότητα φαίνεται να αποτελεί ένα κυρίαρχο μέλημα των συμμετεχόντων σε μια συνομιλιακή επικοινωνιακή κατάσταση και αυτό αντανακλάται στις δομές που σχετίζονται με την αληθειαικότητα.

Τέλος, τα ευρήματα από την ανάλυση του σώματος κειμένων διαφέρουν σημαντικά από εκείνα της ανάλυσης μεμονωμένων επικοινωνιακών αλληλεπιδράσεων, και όχι μόνο επειδή αντλούν από ένα μεγαλύτερο φάσμα κειμένων. Η χρήση σωμάτων κειμένων συμπληρώνει –αν όχι, υπερβαίνει– την παραδοσιακή κειμενική ανάλυση λ.χ. στο θεωρητικό πλαίσιο της Ανάλυσης Συνομιλίας, καθώς, όπως υποστηρίζεται στο Goutsos (2014: 124), μπορεί να συνδέσει το μικρο-επίπεδο της τοποθετημένης αλληλεπίδρασης σε ένα συγκεκριμένο διεπιδραστικό περιεχόμενο, με το οποίο ασχολείται η Ανάλυση Συνομιλίας με το μακρο-επίπεδο της τυπικής χρήσης στο συγκεκριμένο κειμενικό είδος ή και στη γλώσσα στο σύνολό της (πρβλ. Λαμπίδης 2023: 423). Η οπτική της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων που δίνει έμφαση σε τυπικά δομικά σχήματα προσφέρει μια ερμηνευτική οδό για να κατανοήσουμε πώς οι συνομιλητές/συνομιλήτριες αντλούν από συγκεκριμένους λεξικογραμματικούς πόρους για να επιτελέσουν λειτουργίες και γλωσσικές πράξεις, συνθέτοντας τις συμβολές τους σε τοπικό επίπεδο στην επικοινωνιακή αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Για να επανέλθουμε στο ζήτημα της αληθειαικότητας, η ανάλυση των λεξικογραμματικών συνάψεων, όπως προκύπτει από την καθοδηγούμενη από τα δεδομένα ανάλυση, μπορεί να μας αποκαλύψει τη στάση του ομιλητή/ομιλήτριας απέναντι στα γεγονότα. Με αυτή την έννοια, όπως το θέτει η Milojković, οι συνάψεις αυτές μπορούν να θεωρηθούν ως αυτό στο οποίο εδράζεται η αλήθεια μιας λογικής πρότασης, καθώς μεσολαβούν ανάμεσα στον εξωτερικό κόσμο και τη γλώσσα, καθώς το σώμα κειμένων αναφοράς αποτελεί «ταυτόχρονα ένα δείγμα της γλώσσας και ένα δείγμα του κόσμου, μια τεράστια συλλογή της γλωσσικής εμπειρίας ενός συγκεκριμένου έθνους» (2020: 132-133).

Βιβλιογραφία

- Γιαννακίδου, Α. 2022. Χειριστική γλώσσα και αληθειαική εκτροπή. Στο Ζ. Γαβριηλίδου, Ν. Μαθιουδάκης, Μ. Μητσιακή & Α. Φλιάτουρας (επιμ.) *Γλωσσανθοί. Μελέτες αφιερωμένες στην Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή*. Αθήνα: Ηρόδοτος, 85-106.
- Γούτσος, Δ. & Φραγκάκη, Γ. 2015. *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Culpeper, J. & Gillings, M. 2019. Pragmatics: Data trends. *Journal of Pragmatics* 145, 4-14.
- Giannakidou, A. & Mari, A. 2021. *Truth and Veridicality in Grammar and Thought. Mood, Modality, and Propositional Attitudes*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Goutsos, D. 2014. Remembering and forgetting in Greek conversation: Bringing corpus linguistics to conversation analysis. In M. Christodoulidou (ed.) *Analyzing Greek Conversation*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 96-127.
- House, J. 2018. Authentic vs elicited data and qualitative vs quantitative research methods in pragmatics: Overcoming two non-fruitful dichotomies. *System* 75, 4-12.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 2011. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής, δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κανάκης, Κ. 2007. *Εισαγωγή στην πραγματολογία. Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Katz, G. 2012. Semantics in corpus linguistics. In C. Maienborn, K. von Heusinger & P. Portner (eds) *Semantics. An International Handbook of Natural Language Meaning*. Vol. 3 (HSK 33.3). Berlin: de Gruyter, 2859-2887.

- Λαμπίδης, Ε. 2023. Ζητήματα γραμματικής του προφορικού συνομιλιακού λόγου στα ελληνικά: Ανάλυση με σώματα κειμένων των *να*, *που*, *ότι/πως*. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Meurers, W. D. 2005. On the use of electronic corpora for theoretical linguistics. Case studies from the syntax of German. *Lingua* 115, 1619-1639.
- Milojkovic, M. 2020. Is the truthfulness of a proposition verifiable through access to reference corpora? *Journal of Literary Semantics* 49(2), 119-141.
- Mosegaard Hansen, M.-B. 2008. On the availability of 'literal' meaning: Evidence from courtroom interaction. *Journal of Pragmatics* 40, 1392-1410.
- Pons Bordería, S. 2008. Do discourse markers exist? On the treatment of discourse markers in Relevance Theory. *Journal of Pragmatics* 40, 1411-1434.
- Ρούσσου, Α. 2015. *Σύνταξη: Γενετική γραμματική και μινιμαλισμός*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Saeed, J. 2013. *Σημασιολογία*. (Μτφρ. Ε. Δημελά). Αθήνα: Πατάκης.
- Tognini-Bonelli, E. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Φραγκάκη, Γ. 2020. Τα σώματα κειμένων στην ελληνική γλωσσολογική έρευνα. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 40, 537-550.

Παράρτημα: Συμβάσεις απομαγνητοφώνησης του ηχητικού υλικού

(.)	μικρή παύση (συνήθως μικρότερη από μισό δευτερόλεπτο)
(_)	μεγάλη παύση (όταν δεν δηλώνεται η ακριβής διάρκεια)
[	ταυτόχρονη ομιλία μεταξύ δύο ομιλητών (τοποθετείται και στα δύο εκφωνήματα, στο σημείο που επικαλύπτονται)
-	διακοπή από τον ίδιο ομιλητή στο μέσο μιας λέξης
(())	πληροφορίες ή σχόλια του αναλυτή για τις περιστάσεις της επικοινωνίας π.χ. γέλια, χειροκροτήματα, χειρονομίες κ.λπ.
::	παράταση ή επίσυρση μιας συλλαβής ή της κατάληξης λέξεων
@@@	ακατάληπτα τμήματα του λόγου, φθόγγοι ακαθόριστης φωνητική αξίας (ένα για κάθε ακατάληπτη συλλαβή)
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	αύξηση έντασης στη λέξη, συλλαβή κ.λπ. για ζωνρή έμφαση
;	χρήση ερωτηματικού επιτονισμού